

Αρμενοπούλος

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ : ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΕΤΟΣ 35ο ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΤΕΥΧΟΣ 12

ΟΙ ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Εδωγγ. Β. Βενιζέλου, Δ. Ν., Δικηγόρου

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

- I. Ή αφορμή-Το πρόβλημα
- II. Το θεωρητικό υπόστρωμα
- III. Ή φύση των χρονικών περιορισμών-Αναγωγή σε γενικές αρχές
  - A. Αντίληψη έρμηνευτικών κριτηρίων από το ίδιο το Σύνταγμα
  - B. Χρονικοί περιορισμοί στις σχέσεις άτομου-κρατικής έξουσίας
  - Γ. Χρονικοί περιορισμοί στις σχέσεις μεταξύ άμέσων κρατικών όργάνων
- IV. Οί χρονικοί περιορισμοί στις μεταβατικές διατάξεις
- V. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

I. Η ΑΦΟΡΜΗ-ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

1. Πρόσφατα ή πολιτική συγκυρία αναζήτησε έπίμονα και έφευρετικά τή νομική και ιδιαίτερα τή συνταγματική τής τυποποίηση, φέρνοντας στην επιφάνεια ένα πρόβλημα παραμελημένο στο πεδίο του Συνταγματικού Δικαίου: τούς χρονικούς περιορισμούς που τάσσει τó Σύνταγμα¹.

Πρόκειται για τήν πολιτική απόφαση να διεξαχθούν έκλογές περίπου δύο μήνες πριν από τήν ήμερομηνία που θά προέκυπτε, αν όλοι περίμεναν τή (φυσιολογική) λήξη τής περιόδου τής Βουλής που είχε εκλεγεί στις 20 Νοεμβρίου 1977.

Τό φαινόμενο αυτό (ένδεχόμενη διάλυση τής Βουλής πολύ λίγο πριν από τή λήξη τής περιόδου τής) —όριακό στις χρονικές του διαστάσεις—δέν προβλέπεται ρητά από τó ισχύον Σύνταγμα. Ύπήρχε,

1. Βλ. Βαγγ. Βολουδάκης, Τά συνταγματικά «τείχη» των έκλογών 1981, «ΤΟ ΒΗΜΑ», 15-8-81, Δ. Τσάτσος, Ή διάλυση τής Βουλής, «ΑΥΓΗ», 2-8-81.

έπομένως, δικαιολογημένη ανάγκη να ύπαρχει σε μία από τις δύο συνταγματικά τυποποιημένες περιπτώσεις: Να θεωρηθεί δηλαδή είτε πρόωρη διάλυση, είτε φυσιολογική λήξη, μ' όλες τις αναγκαίες νομικές και πολιτικές συνέπειες που θά είχε ή άποδοχή τής μιάς ή τής άλλης άποψης.

2. Τό κομβικό σημείο του σχετικού νομικού συλλογισμού ήταν ή νομική αξιολόγηση του χρονικού περιορισμού που θέτει τó άρθρ. 53 § 1 έδ. α' Σ., κατά τó όποιο «οί βουλευται εκλέγονται δια τέσσαρα συναπτά έτη, αρχόμενα από τής ήμέρας των γενικών βουλευτικών εκλογών».

Ό χρονικός περιορισμός ή, μάλλον, προσδιορισμός τής θητείας των βουλευτών και έπομένως τής περιόδου τής Βουλής (έφόσον ισχύει τó σύστημα τής συνολικής και όχι τής τμηματικής ανανεώσεως των μελών τής Βουλής ως συλλογικού άμέσου όργάνου) εντάχθηκε στην φαινομενικά γενικότερη, αλλά ουσιαστικά ειδικότερη, κατηγορία των συνταγματικών προθεσμιών που ύποστηρίχθηκε ότι είναι από τή φύση τους ένδεικτικές και όχι περιοριστικές².

2. Γ. Δασκαλάκης, Πότε μπορούν να γίνουν οί εκλογές, «ΤΟ ΒΗΜΑ», 19-8-81, ό όποιος γράφει χαρακτηριστικά: «Ή κήρυξη τής λήξεως τής βουλευτικής περιόδου, με πρόωρη διάλυση τής Βουλής, για να χρησιμοποιηθεί άπαιτεί πρώτα τήν ούσιαστική παρέλευση τής τετραετίας κι ύστερα τή νομική συμπλήρωση τής περιόδου. Κι οί δυό αυτές προϋποθέσεις δε συνδέονται, κατά τή γνώμη μου, με προκαθορισμένη τακτή προθεσμία (ήμερομηνία). Ό χρόνος των τεσσάρων ετών τής διάρκειας τής βουλευτικής θητείας είναι σαφώς ένδεικτικός. Καθορίζει άπλώς τó maximum του χρονικού διαστήματος που δέν είναι δυνατό να ξεπερασθεί. Αντιθέτως μέσα σ' αυτό μπορούν να έπιλεγούν πολλά άλλα χρονικά σημεία, που προσδιορίζονται με άλλες προϋποθέσεις, όπως φαίνεται και από τή δυνατότητα που προβλέπει τó Σύνταγμα να λήξει ή τετραετία με έκτακτη ή έξαιρετική διάλυση τής Βουλής. Για τήν ούσιαστική παρέλευση τής τετραετίας

Ἡ ἄποψη αὐτὴ δὲν ἔγινε τελικὰ δεκτὴ ἀπὸ τὰ κρατικὰ ὄργανα (Κυβέρνηση καὶ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας) ποὺ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν εὐθύνη τῶν χειρισμῶν³. Αὐτὸ ὅμως συνάγεται ἐξ ἀποτελέσματος (ἀπὸ τὴν προσφυγὴ στὸ ἄρθρ. 38 § 1 ἔδ. β' Σ. καὶ τὴν δημοσίευση διατάγματος διαλύσεως τῆς Βουλῆς). Ἐπομένως τὸ πρόβλημα: ποιά εἶναι ἡ νομικὴ φύση τῶν συνταγματικῶν προθεσμιῶν (ποὺ τέθηκε μὲ ἀφορμὴ τὴν παραπάνω περιγραφόμενη πολιτικὴ συγκυρία) ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκκρεμεῖ καὶ νὰ διεκδικεῖ μία ρητὴ, συνολικὴ καὶ θεωρητικὰ τεκμηριωμένη ἀπάντηση.

3. Πρὶν προχωρήσουμε, εἶναι ἀναγκαῖα μία ἐννοιολογικὴ καί, ταυτόχρονα, ὀρολογικὴ διευκρίνιση. Ἐὰν θέλουμε νὰ κλιμακώσουμε (πηγαίνοντας ἀπὸ τὶς ἐννοιες γένους πρὸς τὶς ἐννοιες εἶδους) τὶς σχετικὲς συνταγματικὲς ρυθμίσεις, τότε πρέπει ὑπὸ τὸν γενικὸ ὄρο χρονικοὶ περιορισμοὶ νὰ θέσουμε, ἀφενὸς τὶς (κυριολεκτικὰ) συνταγματικὲς προθεσμίες (χρονικὰ ὄρια μέσα στὰ ὁποῖα ἢ μετὰ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γίνῃ μία συνταγματικὰ ἐπιβεβλημένη ἢ μία συνταγματικὰ δυνατὴ ἐνέργεια, γιὰ νὰ γίνῃ ἔγκυρα) καὶ ἀσφαλέστερα τὶς θνητεῖς ἀμέσως ὀργάνων (χρονικὰ ὄρια μέσα στὰ ὁποῖα ὁ συγκεκριμένος φορέας τοῦ ὀργάνου—μονοπρόσωπος ἢ συλλογικὸς—ἀσκεῖ ἔγκυρα τὴν συνταγματικὰ προβλεπόμενη ἀρμοδιότητά του).

Ἡ ἀφορμὴ τῆς μελέτης αὐτῆς (νομικὴ φύση τοῦ περιορισμοῦ ποὺ θέτει τὸ ἄρθρ. 53 § 1) ἀνήκει συστη-

δύναται νὰ χρησιμοποιηθεῖ, καὶ ἱκανοποιητικὰ μάλιστα, τὸ κριτήριον τοῦ εὐλόγου χρόνου, ἐφ' ὅσον συνδυασθεῖ μετὰ τὴν ἀπαρξὴ πολιτικῆς-κοινωνικῆς ἀνάγκης ποὺ ὑπαγορεύει τὴν συντομώτερον ἀπὸ τὴν χρονολογικὴν παρέλευσιν τῆς τετραετίας λήξεως τῆς. Ἡ ἀπαρξὴ τῆς ἀνάγκης καὶ ἡ ἀξιολόγησις (ἐκτίμησιν) τῆς ἀποτελεῖ πραγματικὸ γεγονός. Πάντως πρέπει νὰ εἶναι ἀνάγκη τέτοιας φύσεως ποὺ νὰ μὴ δικαιολογεῖ, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, τὴν προσφυγὴν εἰς τὴν ἐκτακτὴν ἢ τὴν ἐξαιρετικὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς «ἀνάγκες» ποὺ ἀναφέρουμε προηγουμένως—καιρικὲς συνθήκες—μπορεῖ νὰ φαντασθεῖ κανεὶς καὶ πολλὰς ἄλλας ἀνάλογες, ὅπως π.χ. συμμαχικὰ στρατιωτικὰ γυμνάσια μὲ μεγάλη συμμετοχὴ ἐφ' ἑδρῶν ἢ σύμπραξιν σὲ μίαν διεθνή διάσκεψιν μὲ σημαντικὰ γιὰ τὴν οἰκονομίαν ἀποτελέσματα». Εἰσάγεται ἔτσι στὸ πεδίου τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἡ ἐννοία τοῦ «εὐλόγου χρόνου». Γιὰ τὸν «εὐλόγον χρόνον» στὸ Διοικητικὸ Δίκαιον καὶ εἰδικότερα στὴ νομολογίαν τοῦ ΣτΕ, βλ. Β. Ρώτης, Ὁ Εὐλόγος Χρόνος στὴ νομολογίαν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, ΕΔΔΔ 1976.333 ἐπ. καὶ ἰδίως 339. Στὸν Γ. Δασκαλάκη ἀπάντησε ὁ Α. Μάνεσης, Συνέντευξιν εἰς τὴν ἐφημερίδα «ΕΓΝΑΤΙΑ», 24-8-81, ὁ ὁποῖος λέει τὰ ἑξῆς: «Οἱ προθεσμίες ποὺ θεσπίζει τὸ Σύνταγμα δὲν ἐπιδέχονται ἐρμηνεῖς, εἴτε ἐπεκτάσεις, εἴτε συντμήσεις, εἴτε ἐκτιμήσεις «εὐλόγου χρόνου». Εἶναι ἀριθμοὶ ἕνα καὶ ἕνα κάνει δύο. Οὐτε εἶναι «ἐνδεικτικέες», ὅπως συμβαίνει μερικὲς φορές στὸ Διοικητικὸ Δίκαιον, μὲ τὴν κάλυψιν τῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ πλάσματος τοῦ λεγομένου «δημοσίον συμφέροντος». Ἡ παράβασις τῶν συνταγματικῶν προθεσμιῶν δὲν παύει νὰ εἶναι παράβασις ἐπειδὴ δὲν ἀπέχει σημαντικὰ (πόσοι) ἀπ' αὐτὲς, π.χ. ἐπειδὴ ἀπέχει λίγες ὥρες ἢ ἡμέρας (πόσοι) πρβλ., π.χ. ἄρθρο 6 παρ. 2 Συντ.) ἢ μῆνες (πόσοι; ἕνα ἢ δύο ἢ τρεῖς ἢ τέσσερις). Πολλὴ χαρακτηριστικὰ ἔγινε σχετικὰ παρομοίωσις μὲ τὸ παιχνίδι τῆς κολοκυθιάς. Οὐτε παύει νὰ εἶναι παράβασις, ὅταν συμβαίνει νὰ γίνεταί ἀνεκτὴ ἢ ἀποδεκτὴ, ὡς συμφέρουσα, ἀπὸ ἄλλα συμπράττοντα κρατικὰ ὄργανα ἢ ἀπὸ ὀρισμένους, ἔστω καὶ μεγάλους, πολιτικοὺς σχηματισμοὺς».

3. Βλ. ἐπιστολὴ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν («ΤΟ ΒΗΜΑ», 15-8-81), εἰς τὴν ὁποία ἐπικαλεῖται τὸ ἄρθρ. 41 § 3 Σ., τὸ ὁποῖον ρυθμίζει τὴν (πρόωρον) διάλυσιν καὶ ὄχι τὴν (φυσιολογικὴν) λήξιν.

ματικὰ στὴ δευτέρῃ κατηγορίᾳ τῶν χρονικῶν περιορισμῶν. Πάντως, καὶ στὶς δύο περιπτώσεις χρονικῶν περιορισμῶν τὰ προβλήματα εἶναι κοινὰ: νομικὴ φύσις, διάρκεια, ἀφετηρία, ἔγγραφα καὶ γενικὰ ὑπολογισμὸς μὲ βάση κάποια συνταγματικὰ συναγόμενα κριτήρια. Ἔτσι εἶναι μεθοδολογικὰ δυνατὴ ἢ κοινὴ θεωρητικὴ τους ἀντιμετώπισιν ὡς ἐνιαίας νομικῆς κατηγορίας.

II. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΣΤΡΩΜΑ

4. Ἡ συζήτησις γιὰ τὴν νομικὴν φύσιν τῶν χρονικῶν περιορισμῶν ποὺ θέτει τὸ Σύνταγμα (περιοριστικοὶ (ἀυστηροὶ) ἢ ἐνδεικτικοὶ (ἐλαστικοὶ)), ἐγκαλεῖ τὴν ἴδια τὴν νομικὴν ὑπόστασιν τοῦ Συντάγματος, γιὰ τὴν ὅτι σὲ ἀμφιβολίαν τὸν βαθμὸν ἰσχύος τῶν συνταγματικῶν διατάξεων⁴.

Κατὰ συνέπειαν, μία ἀπάντησις στὸ πρόβλημα τῆς νομικῆς φύσεως τῶν χρονικῶν περιορισμῶν πρέπει νὰ λαμβάνει σοβαρὰ ὑπόψη τῆς τὴν ἀναγωγὴν αὐτὴν καὶ νὰ διαφυλάττει τὴν νομικὴν ὑπόστασιν τοῦ Συντάγματος. Ἄλλωστε, αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσις καὶ γιὰ τὴν διασφάλισιν τῆς πολιτικῆς σημασίας καὶ τῆς ἰδεολογικῆς λειτουργίας τοῦ Συντάγματος.

5. Πρὶν, ὅμως, προβοῦμε σὲ μία παρόμοια—γενικὴ καὶ ἀπόλυτη—συνεπαγωγὴ, πρέπει νὰ διερευνησοῦμε τὴν ἐνδεχόμενὴν ὑπαρξὴν διαφορῶν εἰδῶν χρονικῶν περιορισμῶν ποὺ νὰ δικαιολογοῦν μία διαφορετικὴ νομικὴ μεταχείρισιν. Μία τέτοια διερεύνησις καὶ ἡ συνακόλουθὴ ταξινόμησις προϋποθέτει ἕνα κριτήριον καί, μάλιστα, κριτήριον ποὺ νὰ ἐνυπάρχει στὸ Σύνταγμα.

Δύο εἶναι τὰ κριτήρια ποὺ μπορεῖ νὰ ἰσχύουν: Ἐνα πρῶτον κριτήριον μὲ βάση τὶς νομικὲς συνέπειες ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ νομικὸς περιορισμὸς, πράγμα ποὺ ἐξ ἀποτελέσματος κρινόμενον ταυτίζεται μὲ τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ χρονικὸς περιορισμὸς εἶναι, τελικὰ, δεκτικὸς δικαστικῆς ἐκτίμησεως, ὅποτε καὶ τίθεται μὲ πρακτικὴν δεξιότητα τὸ πρόβλημα τῆς νομικῆς φύσεως, ἢ ὄχι. Ἐνα δευτέρον κριτήριον μὲ βάση τὸ ἐρώτημα: ὑπὲρ ποίου τίθεται ὁ χρονικὸς περιορισμὸς (ἢ ἄλλῃ διατύπωσις: ποιά σχέση (ἐφόσον τίθεται ὑπὲρ κάποιου καὶ ἔναντι κάποιου) ρυθμίζει ὁ χρονικὸς περιορισμὸς).

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα δὲν προσφέρει ἀσφαλὴ θεωρητικὴν βάση οὔτε γιὰ τὴν ταξινόμησιν οὔτε γιὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς νομικῆς φύσεως τῶν χρονικῶν περιορισμῶν ποὺ θέτει τὸ Σύνταγμα. Συγκεκριμένα:

Οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ ἔχουν μίαν ὀριακὴν λειτουργίαν. Προβλήματα ἐρμηνείας τους—δηλαδὴ προσδιορισμοῦ τῶν ἀκρίαιων ὀρίων τους—ἀνακύπτουν σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις. Οἱ περιπτώσεις ὅμως αὐτὲς μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν πάντα σὲ δικαστικὴν ἀξιολόγησιν τῶν χρονικῶν περιορισμῶν. Οἱ περιπτώσεις τῶν χρονικῶν περιορισμῶν—ἐγγυήσεων γιὰ τὴν προστασίαν τοῦ ἀτόμου ἔναντι τῆς κρατικῆς ἐξουσίας (ἀτομικὰ δικαιώματα), ὅπως εἶναι π.χ. οἱ περιορισμοὶ τοῦ ἄρθρ. 6 γιὰ τὴν προστασίαν

4. Βλ., ἀντὶ πολλῶν, Α. Μάνεσης, Συνταγματικὸν Δίκαιον Ι, 1980, σ. 159 ἐπ., Δ. Τσατσός, Συνταγματικὸν Δίκαιον α', 1980, σ. 33 ἐπ.

της προσωπικής ασφάλειας, είναι αυτονόητο πώς υπόκεινται σε δικαστική εκτίμηση κατά τους ειδικότερους κανόνες του ΠΚ και του ΚΠΑ, υπέρ των οποίων επιφυλάσσεται το Σύνταγμα. Ταυτόχρονα όμως—χωρίς αυτό να είναι αυτονόητο για την «καθημερινή» πρακτική, αλλά δυνατό σύμφωνα με την πιθανή άκραία εξέλιξη των πραγμάτων—σε δικαστική αξιολόγηση μπορούν να άχθουν και όλες οι περιπτώσεις που ρυθμίζουν σχέσεις μεταξύ οργάνων μέσα από τις—όντως όριακές, αλλά νομικά ύπαρκτες—διαδικασίες: α) περί παραπομπής του Προέδρου της Δημοκρατίας στο δικαστήριο του άρθρ. 86 Σ. κατά τους όρισμούς του άρθρ. 49 Σ. και του ν. 265/76 «περί της ευθύνης του Προέδρου της Δημοκρατίας» και β) περί ευθύνης ύπουργών σύμφωνα με το άρθρ. 86 Σ.

6. Η—θεωρητική—ανεπάρκεια αυτού του κριτηρίου γίνεται φανερή στην περίπτωση του χρονικού περιορισμού που θέτει το άρθρ. 48 § 3. Κατά το άρθρ. 48 § 3 «η ισχύς του κατά την παρ. 1 εκδιδόμενου προεδρικού διατάγματος περί θέσεως εν ισχύι του νόμου περί καταστάσεως πολιορκίας—αν τουτο δέν ανακληθεί δι' όμοίου διατάγματος ένωρίτερον, αίρεται αὐτοδικαίως, έν περιπτώσει μέν πολέμου άπό της λήξεως αὐτοῦ, έν πάση δέ άλλη περιπτώσει μετά τριάκοντα ήμέρας άπό της δημοσιεύσεώς του, έκτός εάν ή ισχύς αὐτοῦ παραταθεί και πέραν των τριάκοντα ήμερών διά προεδρικού διατάγματος εκδιδόμενου κατά προηγουμένην άδειαν της Βουλής»⁵.

Ο χρονικός αυτός περιορισμός ρυθμίζει, βέβαια, σχέσεις μεταξύ οργάνων: του προέδρου της Δημοκρατίας και του πρωθυπουργού άτομικά ή της Κυβέρνησης συλλογικά που, ανάλογα με την περίπτωση, προσυπογράφουν το ΠΔ άφενός και της Βουλής άφετέρου.

Ταυτόχρονα, όμως, ο ίδιος χρονικός περιορισμός αναφέρεται και σε σχέσεις άτόμου-κρατικής εξουσίας, εφόσον κατά το άρθρ. 48 Σ. είναι δυνατή ή αναστολή συνταγματικά διασφαλισμένων άτομικών ελευθεριών και, γενικά, ή διεύρυνση της κρατικής διεύθυνσης στο χώρο ελεύθερης ύπαρξης και δράσης του άτόμου.

Κατά συνέπεια, ύπάρχει διπλή δυνατότητα να άχθει σε δικαστική κρίση ή νομική φύση της προθεσμίας του άρθρ. 48 § 3: α) Η «καθημερινή» περίπτωση της άμφισβήτησης της ισχύος του ΠΔ στα διάφορα τακτικά ή έκτακτα δικαστήρια με βάση τα χρονικά κριτήρια ισχύος· β) ή όριακή περίπτωση της παραπομπής του προέδρου της Δημοκρατίας, των ύπουργών και του πρωθυπουργού που προσυπογράφουν στα άρμόδια ειδικά δικαστικά όργανα.

Γίνεται, επομένως, φανερό ότι οι μόνοι χρονικοί περιορισμοί που εμφανίζονται ως imperfectae άπό την άποψη της δυνατότητας για δικαστική αξιολόγησή τους και άπαγγελία έννόμων συνεπειών είναι αυτοί που περιλαμβάνονται στα άρθρ. 74, 76, 78, 79 Σ. και ρυθμίζουν τα interna corporis της Βουλής

5. Βλ. ένδεικτικά, Α. Μάνεσης, Συνταγματικά δικαιώματα α' (άτομικές ελευθερίες), 1981³, σ. 89 έπ. Ν. Ρώτης, Στρατιωτικός Νόμος και Δημοκρατία, ΤοΣ 1976.1 έπ.

κατά την άσκηση του νομοθετικού της έργου⁶.

Αυτό ισχύει βέβαια για την παρούσα στάση της θεωρίας και της νομολογίας άπέναντι στο πρόβλημα του έλέγχου της τυπικής αντισυνταγματικότητας των νόμων και χωρίς τίποτα να αποκλείει μία ένδεχόμενη θεωρητική και νομολογική μεταστροφή. Από τις παρατηρήσεις που προηγήθηκαν προκύπτει ή ανάγκη να στραφούμε προς ένα άσφαλλέστερο θεωρητικά κριτήριο για την (πιθανή) κλιμάκωση της νομικής έντασης των χρονικών περιορισμών που έθεσε ο συντακτικός νομοθέτης.

7. Τέτοιο κριτήριο φαίνεται να είναι αυτό που προκύπτει άπό το δεύτερο έρώτημα που θέσαμε αρχικά: υπέρ ποιού—ή για ποιό λόγο—τίθεται ο χρονικός περιορισμός. Με βάση διαίρεσης το έρώτημα αυτό εύκολα μπορούμε να το διακρίνουμε άνάμεσα σε: α) Χρονικούς περιορισμούς που έχουν θεθεί υπέρ του άτόμου (ή της όμαδικής δράσης πολλών άτόμων) και έναντι της κρατικής εξουσίας, δηλαδή σε χρονικούς περιορισμούς για τη διασφάλιση των άτομικών ελευθεριών, οι όποιοι ρυθμίζουν σχέσεις άτομικού-κρατικής εξουσίας (πρώτη κατηγορία χρονικών περιορισμών)· και β) σε χρονικούς περιορισμούς που έχουν θεθεί για τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ άμεσων κρατικών οργάνων (και πιο συγκεκριμένα Βουλής-Κυβέρνησης-Προέδρου της Δημοκρατίας) ή μ' άλλη διατύπωση: υπέρ ενός και έναντι κάποιου άλλου άμεσου κρατικού οργάνου. Σ' αυτές τις δύο κατηγορίες θα πρέπει να προστεθεί και μία τρίτη, στην όποια περιλαμβάνεται ή ρύθμιση των χρονικών ορίων της θητείας των συγκεκριμένων φορέων των διαφόρων άμεσων κρατικών οργάνων. Και στην περίπτωση όμως αυτή πρόκειται για ρύθμιση σχέσεων μεταξύ δύο οργάνων: του άναδεικνύοντος και του άναδεικνυομένου⁷.

III. Η ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ-ΑΝΑΓΩΓΗ ΣΕ ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

A. Άντληση έρμηνευτικών κριτηρίων άπό το ίδιο το Σύνταγμα

8. Το έρώτημα: υπέρ ποιού—ή για ποιό λόγο—τίθεται ο χρονικός περιορισμός, ύπονοεί άμεσα το έρώτημα αν οι περιορισμοί αυτοί είναι έλαστικοί (ένδεικτικοί) ή άυστηροί (περιοριστικοί).

Η άπάντηση στο έρώτημα αυτό πρέπει να άναζητηθεί μέσα στο πεδίο του Συνταγματικού Δικαίου και με βάση τα έρμηνευτικά κριτήρια που το ίδιο το Συνταγματικό Δίκαιο έχει άναπτύξει.

Αυτό σημαίνει μεθοδολογικά ότι ή άπάντηση πρέπει να άναζητηθεί στη διατύπωση και τη λογική των συνταγματικών διατάξεων και όχι έξω άπ' αυτές⁸.

6. Βλ., άντι άλλων, Α. Βαμβέτσος, Τρία φλέγοντα συνταγματικά ζητήματα: I. Η παρεμβολή άσχετων διατάξεων εις Νόμον κλπ., ΕΔΔ 1963.337 έπ. και ίδίως 340 έπ., Α. Μαρίνος, Παρεμβολή άσχετων διατάξεων εις τον Νόμον, ΕΔΔ 1965.263 έπ. Άπό την πρόσφατη νομολογία, βλ. ΣτΕ 1852/77 (ΟΛ.) ΤοΣ 1977.454 έπ., ΣτΕ 1270/77 (ΟΛ.) ΤοΣ 1977.630 έπ.

7. Βλ. πρόχειρα, Δ. Τσάτσος (όπος. 4), σ. 237 έπ.

8. Θ. Τσάτσος, Το πρόβλημα της έρμηνείας έν τφ Συνταγματικφ Δικαίφ (άνάπτυο), 1970, σ. 15 έπ. Έπίσης,

Συνεπώς, ή μεταφορά νομικής «τεχνολογίας» από τὰ έννοιολογικά άποθέματα του ίδιωτικού δικαίου στο χώρο του Συνταγματικού Δικαίου, καθώς και ή επίκληση άρχών που έχει επεξεργασθεί ή διοικητική πρακτική και ή θεωρία και ή νομολογία του Διοικητικού Δικαίου πρέπει να γίνεται μόνο επικουρικά: Στο μέτρο που τὸ ίδιο τὸ Σύνταγμα δέν δίνει άπάντηση στο πρόβλημα τής νομικής φύσης τών χρονικών περιορισμών που θέτει. Ἡ άπάντηση μπορεί να δίνεται είτε expressis verbis, είτε αναλογικά από τήν άκριβή ρύθμιση αναλόγων περιπτώσεων, είτε με τήν άναγωγή σε κάποιες γενικές άρχές.

Ἡ μεταφορά «τεχνολογίας» πρέπει να είναι μόνον επικουρική, είναι όμως και αναπόφευκτη για δύο λόγους: πρώτο, γιατί ή θεωρητική και νομολογιακή επεξεργασία τών διαφόρων προβλημάτων που συνδέονται με τούς χρονικούς περιορισμούς και τις νομικές τους συνέπειες έχει γίνει στο χώρο του άστικού δικαίου⁹ και από κεί πέρασε ως ένα βαθμό και στο χώρο του διοικητικού δικαίου¹⁰. Δεύτερο, γιατί τὸ Σύνταγμα, στις διατάξεις του που προβλέπουν χρονικό περιορισμό επιφυλάσσεται συχνά ύπέρ του νόμου, στὸν όποιο έναπόκειται πλέον να ρυθμίσει θέματα ειδικότερα, πολλά από τὰ όποια αναφέρονται στὸν τρόπο ύπολογισμού και τή νομική φύση του προβλεπομένου χρονικού περιορισμού¹¹.

9. Τὸ Σύνταγμα, θέτοντας χρονικούς περιορισμούς, επιδεικνύει συχνά ένα ένδιαφέρον, δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με τήν έλλειπτικότητα τών κανόνων του, για τὸν άκριβή προσδιορισμό τής άφετηρίας, άρα και τὸν τέρατος τών χρονικών περιορισμών.

Ἔτσι, π.χ., στὰ άρθρ. 30 § 3 και 33 § 1 Σ., προσδιορίζει άκριβώς τήν προεδρική περίοδο (θητεία), καθορίζοντας τήν τακτή ήμέρα έναρξής της (από τής όρκωμοσίας) καθώς και τήν τακτή ήμέρα αναλήψεως καθηκόντων από τὸν νέο Πρόεδρο (τήν έπομένη τής λήξεως τής θητείας του προκατόχου του ή τήν έπομένη τής έκλογής του, όταν ή θητεία του

προκατόχου του δέν λήγει φυσιολογικά). Τὸ ίδιο συμβαίνει και με τὸ άρθρ. 41 § 4, τὸ όποιο άπαγορεύει τή διάλυση τής Βουλής που εξέλεγε μετά από διάλυση τής προηγούμενης «πρὸ τής παρελεύσεως έτους από τής έναρξεως τών εργασιών αὐτής», έτσι ώστε να άποτραπεί τελείως τυχόν έρμηνευτική σύγχυση όσον άφορᾶ στὴν έναρξη τής ετήσιας άποτρεπτικής προθεσμίας (από τής έκλογής ή από τής έναρξεως τών εργασιών;) για τήν επανάληψη τής διαλύσεως τής Βουλής: πρὸς τὸν σκοπό αὐτό ὁ «ώριμος χρόνος»¹² συμπληρώνεται ένα έτος μετά τήν έναρξη τών εργασιών, δηλαδή μέχρι και 13 μήνες μετά τήν έκλογή τής Βουλής.

Ἐπίσης, τὸ Σύνταγμα προσθέτει ειδικούς επιθετικούς προσδιορισμούς που τονίζουν τὸν αὐστηρό χαρακτήρα τών χρονικών περιορισμών, όπως συμβαίνει π.χ. στο άρθρ. 53 § 1 Σ., κατά τὸ όποιο «οἱ βουλευταὶ εκλέγονται διά—άρα ή βουλευτική περίοδος διαρκεί—τέσσαρα συναπτὰ έτη, άρχόμενα από τής ήμέρας τών γενικών εκλογών» και στο άρθρ. 42 § 3 Σ., κατά τὸ όποιο, «ὁ Πρόεδρος τής Δημοκρατίας κυροῖ, εκδίδει και δημοσιεύει τούτο (τὸ έπιψηφισθέν νομοσχέδιο) ύποχρεωτικῶς έντός δέκα ήμερών από τής δευτέρας έπιψηφίσεως αὐτοῦ».

Τὸ ίδιο ισχύει και για τὸ ιδιαίτερα βραχὺ μήκος όρισμένων χρονικών περιορισμών που ύποδηλώνει τὸν αὐστηρό χαρακτήρα τους, όπως π.χ. συμβαίνει στο άρθρ. 6 § 2, κατά τὸ όποιο ὁ «...σύλληφθεις προσάγεται εις τὸν άρμόδιον άνακριτὴν τὸ βραδύτερον έντός εἰκοσι τεσσάρων ὡρών από τής συλλήψεως, έάν δέ ή σύλληψις έγένητο εκτός τής έδρας του άνακριτοῦ, έντός του άπολύτως αναγκαίου πρὸς μεταγωγήν χρόνου...». Ἀπό τή διατύπωση αὐτή προκύπτει ως άναμφισβήτητο συμπέρασμα ὅτι ὁ συντακτικός νομοθέτης έθεσε μία περιοριστική προθεσμία για τήν προσαγωγή του συλληφθέντος, ή όποία πρέπει να γίνει μέσα στα αὐστηρά προσδιορισμένα πλαίσια του «επικαίρου χρόνου»¹³, που είναι 24 ὡρες ή ὁ «άπολύτως αναγκαῖος πρὸς μεταγωγήν» με τὸ προσφορότερο και ταχύτερο μέσο.

10. Τέτοιες έρμηνευτικές ένδείξεις όμως και δέν συνοδεύουν ὅλους τούς χρονικούς περιορισμούς και δέν άρκοῦν για τή διάγνωση τής νομικής τους φύσης.

Οἱ χρονικοί περιορισμοὶ είναι τεχνικές διατάξεις, ή έρμηνεία τών όποιων είναι δυνατή μόνο με τήν άναγωγή στις γενικές άρχές, τις όποίες εξειδικεύουν και έξυπηρετοῦν¹⁴.

Ἐπομένως, ὁ καθορισμός τών γενικών άρχών στις όποιες άνάγονται οἱ έπιμέρους χρονικοί περιορισμοὶ του Συντάγματος εκκινεί από τὸ ίδιο έρώτημα: ύπέρ

E. Forsthoff, Zur Problematik der Verfassungsauslegung, 1961, σ. 622 έπ.

9. Βλ. Α. Γεωργιάδης-Μ. Σταθόπουλος, Ἀστικός Κώδιξ Ι (Γενικαὶ Ἀρχαί), 1978, σ. 427 έπ., 432 έπ. και ίδίως 434 (για τις προθεσμίες στο δημόσιο δικαιο), Ν. Παπαντωνίου, Γενικὲς Ἀρχές του Ἀστικού Δικαίου α', 1978, σ. 180 έπ., Κ. Σημαντήρας, Γενικαὶ Ἀρχαὶ του Ἀστικού Δικαίου β', 1977, σ. 595 έπ.

10. Βλ. Γ. Παπαχατζής, Ὁ Χρόνος ως νομικὸν γεγονός έν τῷ οδισιατικῷ δικαίῳ (in Μελέται επί του Δικαίου τών διοικητικῶν διαφορών, 1966, σ. 537 έπ.). Β. Ρώτης, (όπ.σ. 2).

11. Ἔτσι, για τὸν ύπολογισμό τών συνταγματικῶν προθεσμιῶν που έχουν ως άφετηρία τήν έκδοση (ρυθμιστικῶ) ΠΔ ισχύει ὁ ν. 301/76. Σύμφωνα με τὸ άρθρ. 7 § 4 του ν. 301/76 «... τὸ φύλλον τής Ἐφημερίδος τής Κυβερνήσεως τεκμαίρεται άμαχτήτως ως κυκλοφορήσαν τήν ήμέραν τής ήν τούτο φέρε ήμερομηνίας. Ἡ ήμέρα έκδόσεως και κυκλοφορίας λαμβάνεται πάντοτε άδιαιρέτως». Σχετική είναι και ή ΣτΕ 1282/77 (Ὁλομ.), ΤοΣ 1977.448. Πρβλ. Α. Παπανικολαΐδης, Ἡ άρχή τής μη άναδρομικής Ισχύος τών διοικητικῶν Πράξεων, 1968, σ. 3 έπ.

Πρέπει εδῶ να σημειωθεί ὅτι σ' όλες αὐτές τις περιπτώσεις ὁ χρόνος ύπολογίζεται ως συναπτός και όχι ως ώφέλιμος, διότι πρόκειται για ένέργειες είτε άμέσων κρατικῶν ὀργανων είτε τής διοικήσεως που μπορούν να γίνουν (και πάντως ὀφείλουν να γίνονται) χωρίς περιορισμούς άραριου και έξαιρεσίμων ήμερών. Ἀλλωστε συχνά εκδίδεται ΦΕΚ με ήμερομηνία μη εργασιμῆς ήμέρας.

12. Ὁ «ώριμος χρόνος» είναι (κατά βάση) τὸ ανάλογο τής αναβλητικής προθεσμίας κατά τή θεωρία του άστικού δικαίου. Βλ. αντίστοιχα, Γ. Παπαχατζής (όπ.σ. 10), σ. 555 έπ. και Ν. Παπαντωνίου (όπ.σ. 9), σ. 182.

13. Ὁ «επικαίρος χρόνος» είναι (κατά βάση) τὸ ανάλογο τής άποκλειστικής προθεσμίας ή προθεσμίας άνωτάτου όριου στη θεωρία του άστικού δικαίου. Βλ. αντίστοιχα, Γ. Παπαχατζής (όπ.σ. 10), σ. 540 έπ. και Ν. Παπαντωνίου (όπ.σ. 9), σ. 180 έπ.

14. Βλ. Α. Μάνεσης, Αἱ έγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος Ι (Εισαγωγή), 1956, σ. 235 έπ. και ίδίως 245 έπ., Θ. Τσάτσος, (όπ.σ. 8), σ. 50-51.

ποίου—ή για ποιο λόγο τέθηκε ο χρονικός περιορισμός; Ποιά είναι η ratio constitutionis του χρονικού περιορισμού;

Επανερχόμαστε έτσι στη διάκριση ανάμεσα σε χρονικούς περιορισμούς που ρυθμίζουν σχέσεις μεταξύ ατόμου και κρατικής εξουσίας και σε χρονικούς περιορισμούς που ρυθμίζουν σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων αμέσων κρατικών οργάνων.

Β. Χρονικοί περιορισμοί στις σχέσεις ατόμου-κρατικής εξουσίας

11. Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται οι χρονικοί περιορισμοί που συναντάμε στα άρθρα:

- 6 § 2 (προθεσμία προσαγωγής στον αρμόδιο ανακριτή)
- 6 § 4 (άνωτα όρια προφυλακίσεως)
- 14 § 4 (εισαγωγή ενώπιον του αρμοδίου δικαστικού συμβουλίου της κατασχέσεως έφημερίδων και άλλων εντύπων)
- 17 § 4 (αυτοδικαία άρση αναγκαστικής απαλλοτριώσεως λόγω μη έγκαιρης καταβολής της αποζημιώσεως)
- 18 § 5 (άρση της στέρησης που έχει επιβληθεί στην ελεύθερη χρήση και κάρπωση της ιδιοκτησίας).

Σ' όλες τις παραπάνω περιπτώσεις θεσπίζεται συνταγματικά έπιτρεπτή προσβολή μιās—καταρχή—διασφαλισμένης ατομικής ελευθερίας: της προσωπικής ασφάλειας (άρθρ. 6 § 2 και 6 § 4), της ελεύθερης κυκλοφορίας εντύπων (άρθρ. 14 § 4), της ατομικής ιδιοκτησίας (άρθρ. 17 § 4 και 18 § 3).

Συνεπώς, πρόκειται για εξαιρετικές διατάξεις οι οποίες αποκλίνουν από τους αντίστοιχους κανόνες, που είναι ή πλήρης και άπολυτη διασφάλιση της προσωπικής ασφάλειας, της ελεύθερης κυκλοφορίας εντύπων και της ατομικής ιδιοκτησίας. Οι εξαιρετικές αυτές διατάξεις πρέπει να έρμηνεύονται πάντοτε συσταλτικά¹⁵, πράγμα που σημαίνει, σ' ότι αφορά στους θεσπιζόμενους χρονικούς περιορισμούς, πως πρόκειται για χρονικούς περιορισμούς άστυερους (δηλαδή περιοριστικούς) και όχι ένδεικτικούς (ελαστικούς).

Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις που εξετάζουμε πρόκειται για «άποσβεστικές» προθεσμίες «επικαίρου χρόνου», οι οποίες τείνουν στην έπίσπευση της νόμιμης δράσης των αρμοδίων κρατικών οργάνων:

Αν τα αρμόδια κρατικά όργανα δεν προβούν στις αναγκαίες νόμιμες ένεργειες μέσα (άρα οποιαδήποτε στιγμή, μέσα πάντως) στα χρονικά όρια που τάσσει το Σύνταγμα, τότε ανατρέπονται οι νομικές συνέπειες που έχουν μέχρι στιγμής επέλθει και αποτρέπονται όσες επρόκειτο να επέλθουν.

¹⁵ Α. Μάνεσης (όπος. 4), 198 έπ., Θ. Τσάτσος (όπος. 8), σ. 51-52.

Έτσι, αν η προσαγωγή στον εισαγγελέα (άρμοδιο ανακριτή) δεν γίνει το «βραδύτερο εντός 24 ώρων» ή εντός του «άπολύτως αναγκαίου προς προσαγωγήν χρόνου», ο συλληφθείς πρέπει να άφαιρεθεί άμέσως ελεύθερος και καμία αντίθετη έντολή ιεραρχικά άνωτέρου όργάνου δεν μπορεί να άποτρέψει το άποτέλεσμα αυτό. Διαφορετικά, ο έπιτετραμμένος για τη φύλαξη υποπίπτει στο έγκλημα της «κρατήσεως παρά το Σύνταγμα» και ύφίσταται (πρέπει να ύφίσταται) τις προβλεπόμενες κυρώσεις—ποινικές, άστικές, πολιτικές¹⁶. Το ίδιο ισχύει και για τη συμπλήρωση του άνωτάτου όριου προφυλάκισης που προβλέπει το άρθρ. 6 § 4 Σ. και ο ΚΠΔ¹⁷. Έπίσης, αν η κατάσχεση έφημερίδων και άλλων εντύπων, που επιβλήθηκε κατά το άρθρ. 14 § 3 Σ. από τον εισαγγελέα, δεν εισαχθεί «έντός είκοσι τεσσάρων ώρων από της κατασχέσεως» στο δικαστικό συμβούλιο ή αν αυτό δεν άποφανθεί «έντός είκοσι τεσσάρων ώρων» έπίσης, τότε η «κατάσχεσις αίρεται αυτοδικαίως»¹⁸.

Το ίδιο συμβαίνει και με την περίπτωση του άρθρ. 17 § 4 έδ. γ': «άν η όρισθείσα άποζημίωσις» δεν καταβληθεί όπως είναι ύποχρεωτικό «το βραδύτερον εντός ένός και ήμισέος έτους από της δημοσιεύσεως της άποφάσεως περι προσωρινού προσδιορισμού της άποζημιώσεως επί άπ' ευθείας δε αίτήσεως περι όριστικού προσδιορισμού της άποζημιώσεως, από της δημοσιεύσεως της περι τούτου άποφάσεως του δικαστηρίου», τότε η «απαλλοτριώσις αίρεται αυτοδικαίως»¹⁹. Ανάλογο είναι και αυτό που συμβαίνει με το άρθρ. 18 § 3—το όποιο, μάλιστα, προβλέπει και την δυνατότητα δικαστικής προστασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Έπικρατείας—άν η παράταση, της στέρησης χρήσεως και κάρπωσης της ιδιοκτησίας είναι άδικαιολόγητη.

Σε καμιά από τις παραπάνω περιπτώσεις δεν όρίζεται τακτη ήμέρα ως άφετηρία της τασσόμενης προθεσμίας. Όμως η βραχύτητα των προθεσμιών και η ιδιαίτερη έπιμονή του συντακτικού νομοθέτη στον άστυερό τους χαρακτήρα με τη χρήση άνάλογων πρόσθετων προσδιορισμών επιβάλλουν την εδνοϊκότερη για την προστασία των ατομικών ελευθεριών έρμηνεία (in dubio pro libertate). Και εδνοϊκότερη, από την άποψη αυτή, έρμηνεία είναι εκείνη που συντομεύει όσο το δυνατό περισσότερο την έκταση των χρονικών αυτών περιορισμών. Πάντως,

16. Βλ. άρθρ. 326 π. 4 και τις ΑΠ 800/1975 (ΠοινΧρον 1976, 224 έπ.) και ΑΠ 414/76 (ΠοινΧρον 1976, 823 έπ.).

17. Βλ. αντί πολλών, Κ. Βουγιούκα, Ποινικών δικονομικών δίκαιον β', 1974, σ. 221 έπ. Α. Μάνεσης (όπος. 5), σ. 182 έπ. (πρβλ. και τον πρόσφατο ν. 1128/81).

18. Α. Μάνεσης, 'Η Συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η έφαρμογή της στην πράξη, ΤοΣ 1977.1 έπ. και ίδίως 9 έπ. Για την αντίστοιχη διάταξη του Σ. 1952 βλ. Ν. Αντωνόπουλος, 'Η ελευθερία του τύπου εν Έλλάδι, 1965, σ. 202 έπ., Β. Φίλιας, Το Συνταγματικό δικαίωμα της ελευθεροτυπίας, 1966, σ. 92-94.

19. Π. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, β', 1978, σ. 125 έπ., 133 έπ., Κ. Χορομήδης, 'Η αναγκαστική απαλλοτριώσις, 1975, σ. 135 έπ. Πρβλ. Α. Μάνεσης, Άυτοδικαιη άνάκληση αναγκαστικών απαλλοτριώσεων (γνωμοδότησις), Αρμ 1977.414 έπ. (και in Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, 1980, σ. 730 έπ.). Άπό την πρόσφατη νομολογία βλ. Εφαθ 270/77, ΤοΣ 1977.661 έπ., ΣτΕ 1245/78 (τμ. Δ'), ΤοΣ 1978.374 έπ.

πρὸς τὸ παρὸν οἱ (ἐκτελεστικοὶ) νόμοι ποὺ ρυθμίζουν ἐπιμέρους ζητήματα, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ὄρια τῶν χρονικῶν περιορισμῶν ποὺ ἐξετάζουμε, δὲν ἀποκλίνουν ἀπὸ τὴν ἀντίληψη αὐτή.

Γ. Χρονικοὶ περιορισμοὶ στὶς σχέσεις μεταξύ ἀμέσων κρατικῶν ὀργάνων

12. Τὰ πράγματα εἶναι λιγότερο ἀπλά μὲ τοὺς χρονικοὺς περιορισμοὺς ποὺ ἀναφέρονται στὴ ρύθμιση σχέσεων μεταξύ ἀμέσων κρατικῶν ὀργάνων. Στὴ δεύτερη αὐτὴ κατηγορία ὑπάγονται οἱ ἀκόλουθες περιπτώσεις χρονικῶν περιορισμῶν:

α. Οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ ποὺ ἀναφέρονται στὴ διαδικασία ἀνάδειξης ἀμέσων κρατικῶν ὀργάνων. Πρόκειται γιὰ τὰ ἄρθρα:

- 32 §§ 1,3,4 (διαδικασία ἐκλογῆς τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τὴ Βουλὴ)
- 40 § 3 (προκήρυξη ἐκλογῶν καὶ σύγκληση τῆς νέας Βουλῆς μετὰ τὴ διάλυση τῆς προηγούμενης)
- 53 § 1 (προκήρυξη ἐκλογῶν καὶ σύγκληση τῆς νέας Βουλῆς μετὰ ἀπὸ φυσιολογικὴ λήξη τῆς περιόδου τῆς προηγούμενης Βουλῆς)
- 84] (παροχὴ ψήφου ἐμπιστοσύνης ἢ ἔκφραση δυσπιστίας τῆς Βουλῆς πρὸς τὴν Κυβέρνηση).

β. Οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ ποὺ ἀναφέρονται στὰ ὄρια τῆς θητείας ἀμέσων κρατικῶν ὀργάνων. Πρόκειται γιὰ τὰ ἄρθρα:

- 53 § 1 (διάρκεια βουλευτικῆς περιόδου)
- 44 § 4 (περιορισμὸς στὴ δυνατότητα νέας—πρώρης—διάλυσης τῆς Βουλῆς)
- 57 § 2 (ἐπιλογὴ ἀνάμεσα στὸ βουλευτικὸ ἀξίωμα καὶ ἀσυμβίβαστο ἔργο)
- 30 § 1 (προεδρικὴ περίοδος)
- 30 § 3 καὶ 33 § 1 (ἐναρξὴ προεδρικῆς περιόδου)
- 30 § 2 (ἐνδεχόμενὴ παράταση τῆς προεδρικῆς περιόδου)
- 34 § 1 (ἀνάγκη ἀναπλήρωσης τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας)
- 34 § 2 (παρατεινόμενη ἀδυναμία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας)
- 37 § 2 (ὀπόδειξη ἐκπροσώπου γιὰ τὴν ἀνάθεση ἐντολῆς σχηματισμοῦ κυβερνήσεως ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν κόμμα ποὺ δὲν ἔχει ἀρχηγὸ ἢ ὁ ἀρχηγὸς του δὲν ἐξελέγη βουλευτῆς).

γ. Οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ ποὺ ρυθμίζουν—κατὰ κυριολεξία—σχέσεις μεταξύ ὀργάνων καὶ ἀναφέρονται, ἔτσι, σὲ ἀντίστοιχες ρυθμιστικὲς ἀρμοδιότητες τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας· πρόκειται γιὰ τὶς διατάξεις τῶν ἄρθρων:

- 40 § 3 (ἀναστολὴ τῆς βουλευτικῆς συνόδου)
- 61 § 2 (χορήγηση ἀδείας γιὰ ποινικὴ δίωξη βουλευτῆ κατηγορούμενου γιὰ συκοφαντικὴ δυσφήμιση)
- 62 (ἄρση τῆς βουλευτικῆς ἀσυλίας)
- 64 (διάρκεια τῆς βουλευτικῆς συνόδου).

δ. Τέλος, οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ ποὺ θέτουν χρονικὸ φραγμὸ στὴν ἄσκηση συγκεκριμένων ἀρμοδιοτήτων· πρόκειται γιὰ τὶς διατάξεις τῶν ἄρθρων:

- 42 (κύρωση, ἐκδοση καὶ δημοσίευση ψηφισμένου ἢ ἐπιψηφισμένου νομοσχεδίου)
- 44 § 1 (κύρωση πράξεων νομοθετικοῦ περιεχομένου ἀπὸ τὴ Βουλὴ)
- 48 § 3 (καταρχὴ ἰσχύς τοῦ Π.Δ. περὶ θέσεως ἐν ἰσχύϊ τοῦ νόμου περὶ καταστάσεως πολιορκίας)
- 74,76,78,79 (ἄσκηση τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τῆς Βουλῆς).

13. Γιὰ ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς παραπάνω χρονικοὺς περιορισμοὺς, ποὺ ρυθμίζουν ὑπὸ ὁποιαδήποτε μορφὴ σχέσεις μεταξύ ὀργάνων, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία γιὰ τὴ νομικὴ τους φύση, γιατί οἱ ἴδιοι προβλέπουν ex constitutionem συνέπειες, οἱ ὁποῖες ἐπέρχονται, σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, λόγω ἀπρακτικῆς παρόδου τῆς προθεσμίας ποὺ τάσσεται.

Πρόκειται γιὰ τοὺς χρονικοὺς περιορισμοὺς ποὺ προβλέπονται στὰ ἄρθρ. 44 § 1, 48 § 3, 57 § 4, 61 § 2 καὶ 62 ἐδ. β'.

Κατὰ τὸ ἄρθρ. 44 § 1 οἱ πράξεις νομοθετικοῦ περιεχομένου «ἀποβάλλουν ἐφ' ἐξῆς τὴν ἰσχύν των» ἐὰν δὲν ὑποβληθοῦν στὴ Βουλὴ γιὰ κύρωση «ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως των ἢ ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Βουλῆς εἰς Σύνοδον» ἢ ἐὰν «δὲν ἐγκριθοῦν ὑπ' αὐτῆς ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἀπὸ τῆς ὑποβολῆς των».

Μέχρι στιγμῆς δὲν ἐμφανίστηκε στὴν πράξη πρόβλημα μὴ ἢ ἐκπρόθεσμης ὑποβολῆς πράξης νομοθετικοῦ περιεχομένου πρὸς κύρωση οὔτε περίπτωση μὴ κυρώσεως ἐντὸς τῆς τριμήνου προθεσμίας. Δὲν ὑπάρχει ὁμως ἀμφιβολία ὅτι πράξη ποὺ δὲν κυρώνεται ἢ δὲν ὑποβάλλεται μέσα στὶς ἀποκλειστικὲς (καὶ ἀποσβεστικὲς ὡς πρὸς τὶς ἐπερχόμενες συνέπειες) προθεσμίες τοῦ ἄρθρ. 44 § 1, ἀποβάλλει «ἐφ' ἐξῆς» (δηλαδὴ γιὰ τὸ χρόνο μετὰ τὴν πάροδο τῆς προθεσμίας) τὴν ἰσχύ της²⁰.

Ἐνδεχόμενο πρόβλημα ὑπολογισμοῦ τῶν ἀκραίων ὁρίων τῆς προθεσμίας αὐτῆς καὶ ἰδίως καθορισμοῦ τῆς ἀφετηρίας ὑπολογισμοῦ πρέπει καταρχὴ νὰ λυθῆ μετὰ τὴν βία τῶν καθορισμένων ἀπὸ τὸν κοινὸ νόμο (ΑΚ) κανόνες ὑπολογισμοῦ. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι ἂν ἢ κύρωση γίνεῖ μέσα στὰ ὄρια ποὺ προκύπτουν ἀπὸ ὁποιοδήποτε νομικὸ ὑποστηρίξιμο ὑπολογισμὸς πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐγκυρῆ, ἀναγόμενῃ in dubio σ' ἓνα εἶδος «νομικῆς πλάνης» τοῦ κοινοῦ

20. Π. Παρραῖς, Αἱ πράξεις νομοθετικοῦ περιεχομένου τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, 1981, σ. 137 ἐπ., 165 ἐπ.

νομοθέτη για τα δρια μέσα στα όποια όφειλε να ενεργήσει. Κι αυτό γιατί σε περίπτωση αμφιβολίας πρέπει να θεωρηθεί ότι υπερισχύει ή βούληση του κοινού νομοθέτη που κυρώνει (έν τέλει) την πράξη και ό όποιος είχε τη συνταγματική δυνατότητα να μεταβάλλει τον τρόπο ύπολογισμού που καθιερώνει ό νόμος ή σε τελευταία ανάλυση να προβλέψει (έκτός από τις συνταγματικά εξαιρούμενες περιπτώσεις) την αναδρομική ισχύ του νόμου. Έτσι τό πρόβλημα έντοπίζεται θεωρητικά στό μεσοδιάστημα μεταξύ παρέλευσης της προθεσμίας και ψήφισης του κυρωτικού ή ταυτόσημου περιεχομένου νόμου. Τό μεσοδιάστημα αυτό για την ασφάλεια του δικαίου πρέπει να ρυθμίζεται με βάση τις μόλις παραπάνω άποφράσεις στόν ύπολογισμό των χρονικών περιορισμών.

Παρόμοια έρμηνευτικά προβλήματα υπάρχουν και με τό άρθρ. 48 § 3, σύμφωνα με τό όποιο ή ισχύς του ΠΔ «περί θέσεως έν ισχύϊ του νόμου περί καταστάσεως πολιορκίας κ.λ.π.» «αίρεται αυτοδικαίως», «έν περιπτώσει μέν πολέμου από της λήξεως αυτού, έν πάση δε άλλη περιπτώσει μετά τριάκοντα ήμέρας από της δημοσίευσέως του»²¹.

Ό ύπολογισμός των τριάντα ήμερών δέν μπορεί παρά να είναι ό στενώτερος δυνατός σύμφωνα με τις ρυθμίσεις του κοινού νόμου. Όριακές περιπτώσεις άσκησης άτομικών έλευθεριών που έχουν ανασταλεί πρέπει να κρίνονται δικαστικά ένόψει της «αυτοδικαίας άρσεως» της ισχύος του ΠΔ και πάντως pro libertate. Δυσκολώτερα είναι τα πράγματα όταν όριο είναι ένα πραγματικό γεγονός: ή λήξη του πολέμου (ή έπιστράτευση ύπόκειται στό όριο των τριάντα ήμερών). Η μόνη έρμηνευτική άποψη που βρίσκειται σύμφωνα με την άρχη του κράτους δικαίου είναι να θεωρείται ως όριο ή πραγματική λήξη και όχι ή νομική λήξη του πολέμου κατά τό έσωτερικό ή τό Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο²².

Τέτοια πραγματική λήξη ύπάρχει όταν γνωστοποιείται εύρώς από τα μέσα μαζικής ένημέρωσης και παύουν τα μέτρα (έξωτερικής) ασφαλείας που βαρύνουν τον άμαχο πληθυσμό.

Η όκταήμερη προθεσμία του άρθρ. 57 § 3 για τη δήλωση έπιλογής μεταξύ του βουλευτικού αξιώματος και άσυμβίβαστου έργου έχει άφετηρία την όριστικοποίηση της έκλογής, δηλαδή αρχίζει είτε μετά την άπρακτη άροδο της δεκαπενθήμερου προθεσμίας από τη δημοσίευση της περι άνακηρύξεως του βουλευτή άπόφασης του άρμοδίου Πρωτοδικείου για την ύποβολή ένστάσεως ένώπιον του Άνωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρ. 100 (άρθρ. 25 ν. 349/76) είτε μετά τη δημοσίευση της άπόφασης του Α.Ε.Δ. με την όποια άπορρίπτεται τυχόν ύποβληθείσα ένταση. Η δεκαπενθήμερη προθεσμία, στην πρώτη περίπτωση, αρχίζει την έπομένη της δημοσίευσης της άπόφασης του Πρωτοδικείου και την έπομένη του πέρατός της αρχίζει ή όκταήμερη προθεσμία για την ύποβολή της δήλωσης. Στη δεύτερη περίπτωση (άπορριψη ένστασης), ή όκταήμερη προθεσμία αρχίζει την έπομένη της δημοσίευσης της

άπόφασης του Α.Ε.Δ.²³. Στις περιπτώσεις των άρθρ. 61 § 2 και 62 έδ. β' «ή άδεια θεωρείται ως όριστικός μή παρασχεθείσα» ή ως «μή παρασχεθείσα» εάν ή Βουλή δέν άποφανθεί στην πρώτη περίπτωση (συκοφαντική δυσφήμιση) «έντός πεσσαράκοντα πέντε ήμερών από της περιελεύσεως της έγκλήσεως εις τον Πρόεδρον της Βουλής» ή στην δεύτερη περίπτωση «έντός τριμήνου από της διαβιβάσεως της αίτησεως διώξεως του Εισαγγελέως εις τον Πρόεδρον αυτής». Άφετηρία και στις δύο περιπτώσεις είναι ή έπομένη της «περιελεύσεως» ή της «διαβιβάσεως» (ή όποία πρέπει να νοείται πάντα ως «περιέλευση» εις τον Πρόεδρον της Βουλής).

Στό γεγονός ότι στις παραπάνω περιπτώσεις (άρθρ. 44 § 1, 48 § 3, 57 § 3, 61 § 2, 62 έδ. β') οι χρονικοί περιορισμοί και πιο συγκεκριμένα ή άπρακτη άροδος των προθεσμιών συνοδεύεται από έννομες συνέπειες, πρέπει να αναζητηθεί μία ratio ή όποία έδρανει στις γενικές άρχές που διέπουν τό ισχύον πολίτευμα.

Έτσι, ή ratio που διατρέχει την ρύθμιση του άρθρ. 44 § 1 είναι τό τεκμήριο (νομοθετικής πριν από τα άλλα) άρμοδιότητας που συντρέχει ύπερ της Βουλής. Στόν κανόνα ότι τό νομοθετικό έργο άσκειται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας (άρθρ. 26 § 1) ή έκτακτη νομοθετική έξουσία της έκτελεστικής έξουσίας (Κυβέρνησης και Προέδρου της Δημοκρατίας) με τη μορφή πράξεων νομοθετικού περιεχομένου είναι ρύθμιση έξαιρετική και γι' αυτό ύποκειμενη σε άκριβή και στενή ρύθμιση και σε «περιοριστική» έρμηνεία²⁴.

Άντίστοιχα, ή ratio που βρίσκεται στό ύπόστρωμα του άρθρ. 48 § 3 είναι ή συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του κράτους δικαίου. Αδτός είναι ό κανόνας, άποκλίσεις από τον όποιο είναι άκρως έξαιρετικές, έρμηνευόμενες στενά και ως προς την έκταση και ως προς τη διάρκειά τους.

Η ανάγκη άποσαφήνσεως της συνθέσεως της Βουλής ως έπιμέρους άρχής που πηγάζει από την άρχη της λαϊκής κυριαρχίας διαπνέει τη ρύθμιση του άρθρ. 57 § 3. Τέλος, ή «άκάλυτη άσκηση του έργου των βουλευτών» και ιδιαίτερα ή βουλευτική ασυλία ως προνόμιο συνυφασμένο με την αντιπροσωπευτική δημοκρατία είναι ό κανόνας, οι έξαιρέσεις από τον όποιο (άρθρ. 61 § 2 και 62 έδ. β') δέν μπορεί παρά να τίθενται άυστηρά περιορισμένες ως προς την έκταση και τη χρονική διάρκεια για την όποία έκκρεμεί τό ένδεχόμενο να άρθούν. Άλλωστε, ή άποσαφήνιση των δικαστικών έκκρεμοτήτων των βουλευτών άποτελεί προϋπόθεση για τη διαφύλαξη της πολιτικής τους αξιοπιστίας και συνακόλουθα της πολιτικής αξιοπιστίας της Βουλής. Άπό την άποψη αυτή οι χρονικοί περιορισμοί στό άρθρ. 61 και 62 άποτελούν πολιτικά και ιστορικά αναγκαίο περιεχόμενο της δημοκρατικής άρχής και

23. Α. Ράϊκος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου α', 1979, σ. 205, Δ. Τσάτσος, Τό Κοινοβουλευτικό άσυμβίβαστον έν τώ Έλληνικό Συνταγματικό Δικαίω, 1965, σ. 168 έπ.

24. Α. Μάνεσης, Περι Άναγκαστικών Νόμων, 1953, σ. 98 έπ., 159 έπ. Τού ίδιου, Πράξεις Ύπουργικού Συμβουλίου Νομοθετικού Περιεχομένου, ΕΕΝ 1955.948 (και in Συνταγματική Θεωρία και Πράξη, 1980, σ. 244 έπ.). Π. Παράς (ύποσ. 20), σ. 32 έπ.

21. Βλ. παραπάνω ύποσ. 5.

22. Βλ. ένδεικτικά, Κ. Εύσταθιάδης, Δίκαιον του Πολέμου, χ.χρ., σ. 161 έπ., Lord Mc Nair - A. D. Waffs, The Legal Effects of War, 1966.

της αρχής της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

14. Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει με τα άρθρα 44 § 1, 48 § 3, 57 § 3, 61 § 2, 62 έδ. β', οι περισσότεροι χρονικοί περιορισμοί που αναφέρονται σε σχέσεις μεταξύ άμεσων κρατικών όργάνων (και πιό συγκεκριμένα, στη διαδικασία ανάδειξης και στα όρια της θητείας όργάνων, στις ρυθμιστικές άρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας και στα όρια για την άσκηση συγκεκριμένων άρμοδιοτήτων ή για τη διατήρηση των συνεπειών που επιφέρει ή άσκηση των άρμοδιοτήτων αυτών) δεν συνοδεύονται από ρητά διατυπωμένες ex constitutionem συνέπειες.

Τίθεται έτσι κάθε στιγμή τó πρόβλημα της νομικής φύσης αυτών των χρονικών περιορισμών που συνοψίζεται στο ακόλουθο έρώτημα: Πρόκειται για άποκλειστικές ή απλώς για ένδεικτικές προθεσμίες; Και στην πρώτη περίπτωση ποιές είναι οι έννομες συνέπειες που έπέρχονται άμέσως; Ένώ στη δεύτερη, με βάση ποιό κριτήριο έλέγχονται τα άκραία όρια (τά όρια της ελαστικότητας) των χρονικών περιορισμών και ποιές είναι οι έννομες συνέπειες που έπέρχονται τότε;

Η άπάντηση στα έρωτήματα αυτά μπορεί να δοθεί μόνο αν διαπιστωθεί ή σκοπιμότητα ή, μ' άλλη διατύπωση, ή ratio constitutionis που όδηγησε στη θέσπιση παρόμοιων χρονικών περιορισμών.

Αν κατατάξουμε σε ομάδες τις συνταγματικές διατάξεις που περιέχουν τέτοιους περιορισμούς, βλέπουμε ότι αυτές ρυθμίζουν:

- Τα όρια και τη διάρκεια της θητείας του Προέδρου της Δημοκρατίας, την άναπλήρωση και τη διαπίστωση της άδυναμίας άσκησης των καθηκόντων του (άρθρ. 30 §§ 1,3,4, 33 § 1, 34 §§ 1,2)
- Τόν διορισμό της Κυβέρνησης και (πιό συγκεκριμένα την υπόδειξη του προσώπου του μέλλοντος πρωθυπουργού) και τις σχέσεις Κυβέρνησης και Βουλής (άρθρ. 37 § 2, 84).
- Περιορισμούς ως προς τη διάλυση της Βουλής (άρθρ. 41 § 4).
- Τη διάρκεια της βουλευτικής συνόδου και τη δυνατότητα άναστολής της (άρθρ. 40 § 3, 64).
- Την προκήρυξη των εκλογών και τη σύγκληση της νέας Βουλής μετά από διάλυση ή λήξη της προηγούμενης (άρθρ. 41 § 3, 53 § 1).
- Την κύρωση από τόν Πρόεδρο της Δημοκρατίας επιψηφισθέντων από τη Βουλή νομοσχεδίων ή προτάσεων νόμων (άρθρ. 42 § 3).
- Την άσκηση του νομοθετικού έργου της Βουλής (άρθρ. 74, 76, 78, 79).

15. Οι συνέπειες στις όποιες μπορεί να όδηγήσει ή υπέρβαση των χρονικών περιορισμών διαφέρουν αισθητά για κάθε μία από τις παραπάνω περιπτώσεις. Έτσι, αν ακολουθήσουμε μία αύξουσα (ως προς τις έννομες συνέπειες) κλίμακα βλέπουμε ότι: (α) ή μη τήρηση των περιορισμών που ρυθμίζουν τα interna corporis της Βουλής ως προς την άσκηση του νομοθετικού έργου δεν έλέγχεται δικαστικά

(άρθρ. 74, 76, 78, 79 Σ.)²⁵. (β) Η έκδοση Προεδρικών Διαταγμάτων για διάλυση της Βουλής παρα τούς περιορισμούς του άρθρ. 41 § 4 δεν υπόκειται κατ' ουσία σε δικαστικό έλεγχο μέσω της κρατούσας θεωρίας της «Κυβερνητικής Πράξεως» (άρθρ. 41 § 4)²⁶. (γ) Η προκήρυξη εκλογών και ή σύγκληση της νέας Βουλής πέραν των προθεσμιών των άρθρ. 41 § 3 ή 53 § 1, μόνο σε πολύ όριακές περιπτώσεις μπορεί να όδηγήσει στην έφαρμογή του άρθρ. 49 περι εϋθύνης του Προέδρου της Δημοκρατίας ή στο ultimum remedium του άρθρ. 120 § 3 (δικαίωμα άντιστάσεως) έφόσον συνδυάζεται με άπόπειρα ή έπιβολή πραξικοπήματος, όποτε θα ήταν τουλάχιστο νομικός βυζαντινισμός να στρέψουμε την προσοχή μας στην τήρηση των συνταγματικών προθεσμιών. (δ) Η άναστολή των εργασιών της Βουλής πέραν των τριάντα ήμερών ή ή κήρυξη του πέρατος της συνόδου πριν τούς πέντε μήνες πρέπει να δεχθούμε—έρμηνεύοντας τις διατάξεις με κριτήριο τη νομοκοπολιτική προτεραιότητα της Βουλής έναντι του Προέδρου— ότι δεν επιφέρει έννομες συνέπειες και συνεπώς ή Βουλή έξακολουθεί να λειτουργεί έγκυρα. (ε) Τα όρια, ή διάρκεια και όλες οι σχετικές ρυθμίσεις γύρω από τη θητεία του Προέδρου της Δημοκρατίας υπόκεινται σε «καθημερινό» δικαστικό έλεγχο μέσω του έλέγχου του νομικού κύρους των πράξεων στις όποιες προβαίνει ό Πρόεδρος της Δημοκρατίας (κύρωση νόμου, έκδοση προεδρικού διατάγματος κλπ.). Η υπέρβαση έπομένως των σχετικών χρονικών περιορισμών μπορεί να όδηγήσει στη δικαστική διαπίστωση της άκυρότητας των πράξεων του Προέδρου της Δημοκρατίας και ιδίως στην άκύρωση Προεδρικών Διαταγμάτων και στη μη έφαρμογή άναρμοδίως κυρωθέντων νόμων. Τέλος, ή άρνηση του Προέδρου της Δημοκρατίας να κυρώσει νόμο που έχει επιψηφιστεί από τη Βουλή μετά από άναπομπή μπορεί να έκδηλωθεί με την άπρακτη παρέλευση του διαστήματος των τριάντα ήμερών. Στην περίπτωση αυτή στοιχειοθετείται, βέβαια, έκ προθέσεως παραβίαση του Συντάγματος κατά τó άρθρ. 49 και τόν ν. 265/76, δύσκολα όμως θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι ό νόμος δεν έχει άνάγκη από κύρωση και ότι άρκει π.χ. ή δημοσίευσή του με έντολή του Προέδρου της Βουλής, γιατί κάτι τέτοιο θα άντέβαινε στην αρχή της άσφαλείας τού δικαίου και σ' όλο τó σύστημα που διέπει τη νομοθετική έξουσία (σύμπραξη Βουλής και Προέδρου της Δημοκρατίας). (ζ) Η καθυστερημένη υπόδειξη από τó πλειοψηφούν κόμμα (ή συνασπισμό) του βουλευτή του, στόν όποιο ως άρχηγό ή έκπρόσωπο πρέπει να δοθεί ή έντολή σχηματισμού Κυβερνήσεως (άρθρ. 37 § 2), μπορεί να έχει ως συνέπεια την άνάθεση έντολής από τόν Πρόεδρο στο βουλευτή της πλειοψηφίας που ό ίδιος θεωρεί ότι έχει τά «πολιτικά»

25. Βλ. παραπάνω ύποσ. 6.

26. Βλ. πρόχειρα, Δ. Κόρσο, Εισηγήσεις διοικητικού δικονομικού δικαίου, Βα, 1976, σ. 96 έπ., Θ. Τσάτσος, Η αίτηση άκυρώσεως έναντιον του Συμβουλίου της Έπικρατείας, 1971⁸, σ. 175 έπ. (όπου και μνεία των ΣτΕ 250/30 και 1596/51, με τις όποιες κρίθηκε ότι τó διάταγμα περι διάλυσεως της Βουλής και διενεργίας γενικών εκλογών δεν προσβάλλεται με αίτηση άκυρώσεως γιατί άποτελεί «κυβερνητική πράξη») με τις εκεί βιβλιογραφικές υποδείξεις.

προσόντα της πρωθυπουργίας και την απαλλαγή του Προέδρου από την υποχρέωση άναμονής της υπόδειξης της κοινοβουλευτικής ομάδας της πλειοψηφίας²⁷.

Η άνιχνευση των συνεπειών που ενδέχεται να έχει ή παραβίαση των χρονικών περιορισμών αγγίζει, βέβαια, τα έσχατα όρια των λογικών-νομικών πιθανοτήτων. Αποδεικνύει, όμως, ότι οι εξεταζόμενοι χρονικοί περιορισμοί έχουν μία άναμφισβήτητη νομική σημασία που σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να αξιολογηθεί και δικαστικά.

Επομένως, είναι άναγκαίο να προσδιοριστούν τα κριτήρια σύμφωνα με τα όποια πρέπει να γίνεται ο έλεγχος της τήρησης ή της υπέρβασης αυτών των χρονικών περιορισμών. Μ' άλλη διατύπωση, πρέπει να ένοποιηθούν τα κριτήρια, σύμφωνα με τα όποια θα έλεγχονται τα άκρεια όριά τους, δηλαδή τα όρια της έλαστικότητάς τους. Τα κριτήρια αυτά είναι καταρχήν ήμερολογιακά²⁸, σ' όσες περιπτώσεις ή υπέρβαση των χρονικών περιορισμών μπορεί να άχθει άμέσως σε δικαστική κρίση επειδή θίγει άμεσα ή έμμεσα άτομικά ή ομαδικά συμφέροντα. Έδώ κατατάσσεται ή περίπτωση των χρονικών προσδιορισμών της Προεδρικής θητείας που συνυφίνονται με το κύρος των προεδρικών ένεργειών και τους όποιους πρέπει να θεωρήσουμε ως «άποκλειστικούς». Αντίθετα, στις άλλες περιπτώσεις τα κριτήρια δέν είναι άπλως ήμερολογιακά αλλά έδρουν στο είδος της σχέσης που ρυθμίζει ή διάταξη στην όποια περιέχεται ο χρονικός περιορισμός.

Η σχέση που βρίσκεται σταθερά πίσω άπ' όλες τις εξεταζόμενες διατάξεις είναι σχέση μεταξύ Προέδρου της Δημοκρατίας και Βουλής (άρθρ. 37 § 2, 40 § 3, 41 § 3, 41 § 4, 53 § 1) ή μεταξύ Βουλής και Κυβερνήσεως (84).

Η διαπίστωση αυτή μας παρέχει ήδη ένα έρμηνευτικό κριτήριο: τή νομικοπολιτική προτεραιότητα της Βουλής έναντι του Προέδρου και της Κυβέρνησης που συνάγεται expressis verbis άπό το «τεκμήριο άρμοδιότητας» του άρθρ. 50 και γενικά άπό την άρχή της Λαϊκής Κυριαρχίας, της όποίας και άποτελεί στοιχείο²⁹.

Επομένως, πρέπει οι χρονικοί περιορισμοί να έρμηνεύονται καταρχήν έτσι ώστε να εξυπηρετείται ή προτεραιότητα αυτή, ή όποια όμως έχει κάποια όρια. Τα όρια αυτά συνάγονται άπό την άνάγκη που εξυπηρετεί ή ύπαρξη χρονικών περιορισμών στη ρύθμιση άπό το Σύνταγμα αυτών των σχέσεων:

Τό Σύνταγμα επιβάλλει ένα ρυθμό και μία ταχύτητα για την πραγματοποίηση διαφόρων ένεργειών στις όποιες πρέπει να προβούν τα άμεσα κρατικά όργανα, όπως π.χ. ή έκλογή του νέου Προέδρου της

Δημοκρατίας, ή διάλυση της Βουλής και ή προκήρυξη νέων έκλογών, ή υπόδειξη του μελλοντικού πρωθυπουργού κλπ. Η ταχύτητα ή ένας συγκεκριμένος χρονικός ρυθμός εξυπηρετούν την άνάγκη άποσαφήνισης, έπομένως και ορατότητας (δημοσιότητας) των πολιτικών διεργασιών που οδηγούν στη συγκεκριμενοποίηση της λαϊκής κυριαρχίας³⁰ με μέτρα όπως ο προσδιορισμός του προσώπου του μελλοντικού πρωθυπουργού, ή σταθερότητα της Κυβέρνησης για την όποια μεριμνά ιδιαίτερα τό άρθρ. 84 κ.λ.π.

Κατά συνέπεια, δύο είναι τα γενικά έρμηνευτικά κριτήρια για την έφαρμογή των χρονικών περιορισμών της κατηγορίας αυτής: (α) Η νομικοπολιτική προτεραιότητα της Βουλής και (β) ή άνάγκη ορατότητας και άποσαφήνισης των πολιτικών διεργασιών που οδηγούν κυρίως στη συγκρότηση άμεσων κρατικών όργάνων. Η έρμηνευτική άναγωγή των χρονικών περιορισμών που εξετάζουμε σ' αυτές τις άρχές, που (πρέπει να) άποτελούν έπιμέρους στοιχεία της άρχής της λαϊκής κυριαρχίας, δίνει μία υποστηρίξιμη άπάντηση στο πρόβλημα της νομικής φύσης τους³¹. Σ' αυτά τα δύο κριτήρια προστίθενται φυσικά κάθε φορά και τα κριτήρια που πηγάζουν άπό τή ratio της συγκεκριμένης διάταξης. Έτσι, π.χ., για την έφαρμογή των χρονικών περιορισμών που βρίσκονται διατυπωμένοι στο άρθρ. 84, σοβαρό έρμηνευτικό ρόλο παίζει και ή άνάγκη για κυβερνητική σταθερότητα, που εύκολα μπορεί να συναχθεί άπό μία σειρά διατάξεις όπως τό άρθρ. 41 § 1 και τό άρθρ. 84 § 6.

IV. ΟΙ ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΙΣ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

16. Οί χρονικοί περιορισμοί που έχουν τεθεί άπό τις μεταβατικές διατάξεις του Συντάγματος (άρθρ. 111 έπ.) για την έκδοση εκτελεστικών νόμων είναι όλοι περιορισμοί «έπικαίρου» (μέχρι ενός χρονικού όρίου) και όχι «ώριμου» (άπό ένα χρονικό όριο και μετά) χρόνου.

Αυτοί οι χρονικοί περιορισμοί είτε ρυθμίζουν θέματα τα όποια έχουν πλέον εκλείψει στην πράξη είτε τηρήθηκαν³².

Μόνη εξαίρεση ήταν ή έκπρόθεσμη έκδοση του ν. 265/76 περί της εθθύνης του Προέδρου της Δημοκρατίας³³ και ή έκδοση δύο νόμων που προέβλεπαν

30. Πρβλ. Ε. Βενιζέλος, Συναγματικοπολιτικά προβλήματα της διαδικασίας έκλογής του νέου Προέδρου της Δημοκρατίας, Πολιτικό κριτήριο, Ιούλ.-Αύγ. 1980, σ. 23 έπ.

31. Δέν πρέπει, έπομένως, να ξεκινάμε άπό τό δεδομένο ότι οι χρονικοί περιορισμοί στο Συναγματικό Δίκαιο είναι (καταρχή) ένδεικτικοί, όπως συμβαίνει στο πεδίο του διοικητικού δικαίου, γιατί εκεί ίσχύει τό τεκμήριο της δράσεως της διοικήσεως ύπέρ του δημοσίου συμφέροντος (Πρβλ. Π. Δαγρόγλου, (όπος. 28) και Ε. Σηλιωτόπουλος (όπος. 28) με τις εκεί παραπομπές στη νομολογία του ΣτΕ). Τα τεκμήρια (έρμηνευτικά κριτήρια) που ίσχύουν στο Συναγματικό Δίκαιο δέν επιτρέπουν μία παρόμοια έρμηνευτική στάση. Βλ. Α. Μάνησης (όπος. 2).

32. Βλ. κατάλογο των εκτελεστικών νόμων που έκδόθηκαν στον τόμο: Βουλή των Έλλήνων, Τό Σύνταγμα της Έλλάδος και βασικά κείμενα λειτουργίας του Πολιτεύματος, 1979, σ. 363 έπ.

33. Ο νόμος έπρεπε να έκδοθεί μέχρι 31-12-75 ενώ ο ν.

27. Γ. Άναστασιάδης, Ο διορισμός και ή παύση των κυβερνήσεων στην Έλλάδα, 1981, σ. 169 έπ.

28. Στο διοικητικό δίκαιο για τον ύπολογισμό των προθεσμιών έφαρμόζονται οι διατάξεις του άστικού δικαίου (άρθρ. 241 έπ. ΑΚ). Βλ. σχετικά Π. Δαγρόγλου, Γενικό διοικητικό δίκαιο, α', 1977, σ. 91, Ε. Σηλιωτόπουλος, Έγχειρίδιον Διοικητικού Δικαίου, 1978, σ. 143-144 (όπου και μνημονεύεται ή ΣτΕ 378/1962 για τον ύπολογισμό των προθεσμιών).

29. Βλ., αντί άλλων, Ε. Βενιζέλος, Η λογική του Πολιτεύματος και ή δομή της εκτελεστικής εξουσίας στο Σύνταγμα του 1975, 1980, σ. 125 έπ.

ἀντίστοιχα τὰ ἄρθρ. 115 § 5 καὶ 115 § 6.

Ἡ ratio ποῦ ἐξυπηρετοῦσαν οἱ χρονικοὶ περιορισμοὶ τῶν μεταβατικῶν διατάξεων ἦταν ἡ ἐπιτάχυνση τῆς ἐκκαθάρισης τῶν νομικῶν ἐκκρεμοτήτων τῆς δικτατορίας ἢ τῆς συνταγματικῆς ἀνώμαλης περιόδου καὶ ἡ γρήγορη κάλυψη συνταγματικῶν κενῶν, ποῦ ὁ συντακτικὸς νομοθέτης ἀναθέτει στὸν κοινὸ νομοθέτη.

Ἐφόσον αὐτὴ εἶναι ἡ ratio constitutionis καὶ δὲν ὑπάρχει νομικὴ δυνατότητα ἐξαναγκασμοῦ τοῦ κοινοῦ νομοθέτη σὲ ἐπιτάχυνση τῆς νομοπαραγωγικῆς του δραστηριότητας, ἡ μόνη λύση εἶναι νὰ δεχτοῦμε ὅτι δὲν γεννᾶται πρόβλημα νομικῆς ἰσχύος ἢ συνταγματικότητας τῶν ἐκτελεστικῶν νόμων ποῦ ἐκδίδονται μετὰ τὴν πάροδο τῶν ταγμένων προθεσμιῶν.

17. Θεωρητικὰ πρόβλημα θὰ ὑπῆρχε, ἴσως, με τοὺς νόμους ποῦ προβλεπόταν νὰ ἐκδοθοῦν «ἐφ' ἅπαξ» μέσα σὲ ἓνα συγκεκριμένο χρονικὸ διάστημα³⁴.

Ἡ ὑπέρβαση τῶν χρονικῶν αὐτῶν ὁρίων ἀπὸ τὸν κοινὸ νομοθέτη μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς παραίτηση ἀπὸ τὴν αὐξημένη τυπικὴ ἰσχύ τοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος παύει νὰ εἶναι «ἐφ' ἅπαξ» ἐκδιδόμενος καὶ παραμένει ἀπλὸς («μεταβλητὸς») ἐκτελεστικὸς νόμος. Κι αὐτὸ γιὰ τὴν «ἐκχώρηση» τῆς συντακτικῆς ἐξουσίας στὴν ὁποία προέβη ὁ συντακτικὸς νομοθέτης ἀποδυναμώνεται μετὰ τὴν πάροδο τοῦ συγκεκριμένου χρο-

269/76 ἐκδόθηκε καὶ δημοσιεύθηκε στίς 17-2-76 (ΕτΚ Α', Φ. 36).

34. Δ. Ἀποστολίδης, Ἡ ἔννοια τῆς συνταγματικῆς ρήτρας «διὰ νόμου ἐφ' ἅπαξ ἐκδιδόμενος» (Σύμμεικτα Α. Σβώλου, 1960, σ. 223 ἐπ. καὶ ἰδίως 243 ἐπ.), Κ. Μανγιάς, Le régime juridique des investissements étrangères en Grèce, 1974, σ. 49 ἐπ.

νικοῦ διαστήματος, στὸ μέτρο ποῦ ἡ χρονικὴ αὐτὴ «ἐγγύτητα» εἶναι ἀπόλυτα συνυφασμένη μετὰ τὴν «ad hoc» συντακτικὴ ἐξουσία τοῦ κοινοῦ νομοθέτη.

Τὸ πρόβλημα ὅμως αὐτὸ δὲν ἔχει πρακτικὴ σημασία ἐνόψει τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975.

Υ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

18. Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ποῦ προηγήθηκε, εὐκόλα συνάγεται ὅτι ὁ προβληματισμὸς γύρω ἀπὸ τὴ νομικὴ φύση τῶν χρονικῶν περιορισμῶν ποῦ θέτει τὸ Σύνταγμα ἐγκαλεῖ τὴν ἴδια τὴ νομικὴ του φύση ἄρα καὶ τὴν ἰδεολογικοπολιτικὴ ἀποτελεσματικότητα τοῦ Συντάγματος. Κατὰ συνέπεια πρέπει νὰ ἀρθρωθεῖ ἓνας νομικὸς συλλογισμὸς ποῦ θὰ ἀπαντᾷ στὸ πρόβλημα αὐτό. Ἐνας παρόμοιος συλλογισμὸς—καθὼς στοχεύει στὴν ἐρμηνεία τεχνικῶν διατάξεων ὅπως εἶναι οἱ χρονικοὶ περιορισμοί—πρέπει νὰ ἀνάγεται σὲ κάποιες γενικὲς ἀρχές ποῦ προκύπτουν ἀπὸ τὴ συστηματικὴ ἐρμηνεία τοῦ Συντάγματος.

Τέτοιες ἀρχές-κριτήρια γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς νομικῆς φύσης καὶ τὸν ὑπολογισμὸ τῶν συνταγματικῶν χρονικῶν περιορισμῶν εἶναι, ὅπως προκύπτει, τὸ εἶδος τῆς σχέσης ποῦ ρυθμίζει ἡ ἀντίστοιχη διάταξη, ἡ σκοπιμότητα ποῦ ἐξυπηρετεῖ ἡ ρύθμιση αὐτὴ καὶ (ἐπικουρικὰ) ὁ τρόπος δικαστικῆς ἀξιολόγησης ἢ μᾶλλον δικαστικῆς ἀπαγγελίας τῶν συνεπειῶν ποῦ τυχὸν προβλέπονται.

Ἄν αὐτὸ τὸ ἐρμηνευτικὸ σχῆμα ἐφαρμοσθεῖ στίς ἐπιμέρους συνταγματικὲς διατάξεις ποῦ περιέχουν χρονικοὺς περιορισμοὺς, μπορεῖ νὰ ἀποδώσει νομικὰ ὑποστηρίξιμες προτάσεις γιὰ τὴν ἐρμηνεία τους.

Γ Ν Ω Μ Ο Δ Ο Τ Η Σ Η

ΘΕΜΑΤΑ ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΣ

Κώστα Χορομίδη, Δικηγόρου Θεσσαλονίκης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

- I. Κείμενα νόμων
- II. Σκοπὸς τοῦ ἄρθρου 9 ν. 1093/80
- III. Ἐννοιολογικὴ διακρίση δικαστικῆς δαπάνης καὶ ἀμοιβῆς δικηγόρου
- IV. Ζητήματα ἀντισυνταγματικότητας τοῦ ἄρθρ. 17 § 4 ν.δ. 797/71, ὅπως ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ ἄρθρ. 1 ν.δ. 446/74, καὶ τοῦ ἄρθρ. 22 ν. 3693/57. Ἄρθρ. 4 § 2, 17 § 2 καὶ 20 § 1 Συντ.
- V. Δικαστικὴ δαπάνη καὶ ΔΕΗ-Προνόμια
- IV. Ἐργολαβία δίκης (ἄρθρ. 92 § 3 Κώδ. Δικ.) καὶ ΔΕΗ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Ἄν Δικηγορικὸς Σύλλογος Ἄρτας μὲ ζήτησε νὰ ἀπαντήσω στὰ παρακάτω ἐρωτήματα:

«Ἐἰς ἀναγκαστικὰς ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων «ὕπερ καὶ δαπάναις» τῆς ΔΕΗ, ἔχει ἐφαρμογὴν ἡ παράγραφος 5 ἐδάφ. β' τοῦ ἄρθρ. 9 τοῦ ν. 1093/80»;

Εἰδικότερα ἐρωτᾶται, ἐὰν τὸ Δικαστήριον θὰ καθορίσει τὴν ἀμοιβὴν τοῦ πληρεξουσίου δικηγόρου τοῦ καθ' ὅς ἡ ἀπαλλοτρίωση, βάσει τοῦ ἐγγράφου συμφωνητικοῦ ἐργολαβίας τῆς δίκης (ἄρθρ. 92 § 3 ν.δ. 3026/54 Κώδ.Δικ.), ποῦ καταρτίστηκε μετὰ τοῦ δικηγόρου καὶ τοῦ ἐντολέα του, στὸ συμφωνημένον ποσοστὸ (%) τῆς προσδιοριζόμενης ἀποζημιώσεως καὶ σὲ βάρος τῆς ΔΕΗ, ἢ θὰ ἐφαρμοσθεῖ τὸ ἄρθρ. 22 τοῦ ν. 3693/57, μετὰ περιορισμὸ τῆς ἐπιδικαζόμενης ὑπὲρ τοῦ καθ' ὅς ἡ ἀπαλλοτρίωση δικαστικῆς δαπάνης τῆς ΔΕΗ μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν δραχ. 12.000.